

④

‘ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ’ ਵਿੱਚ ਫੇਰ-ਬਦਲ

(ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ‘ਅੰਮ੍ਰਿਤ’)

ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ‘ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ’ ਦੇ ਲੇਖਕ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸਨ। ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਿੱਖੀ ਅਸਲ ਲਿਖਤ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਕਈ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ‘ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਕਾ’ ਵਿੱਚ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿੱਬਰ ਅਜਿਹੇ ਦੋ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਸਤਖ਼ਤ ਕਰਵਾਏ ਸਨ: -

“ਸੋ ਪਹਿਲੇ ਉਸ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਸੀਤਲ ਸਿੰਘ ਬਹੁਰਪੀਏ ਲਿਖਾਇਆ।
ਉਪਰ ਦਸਖ਼ਤ ਸਹੀ ਲਏ ਪਵਾਇਆ।
ਫਿਰ ਸੂਦ ਸਿਖ ਨੇ ਕੀਤਾ ਉਤਾਰਾ। ਤਿਨ ਭੀ ਖ਼ਾਸ ਦਸਖ਼ਤ ਸਹੀ ਪਵਾਈ ਮਝਾਰਾ।”^੧

ਅਜਿਹੇ ਉਤਾਰੇ ਹੋਰਨਾਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਕੀਤੇ ਹੋਣਗੇ। ਅਫ਼ਸੋਸ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਦਸਤਖ਼ਤ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵੀ ਉਤਾਰਾ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਲਿਖਤ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਕਰਨੇ ਬੜੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਗੱਲ ਹੈ। ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਧਾਰਮਿਕ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਤਾਂ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਲਿਖਿਆ, ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਉਤਾਰਿਆਂ ਉੱਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਸਤਖ਼ਤ ਕਰਾ ਲਏ ਸਨ। ਮਗਰੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵੀ ਹੋਰ ਉਤਾਰੇ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਉਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਅੱਗੋਂ ਹੋਰ ਉਤਾਰੇ ਵੀ ਹੋਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਲੜੀ ਚਲਦੀ ਗਈ ਤੇ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਕਿਸੇ ਲਿਖਾਰੀ ਜਾਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਕੁੱਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਕੁੱਝ ਪੰਕਤੀਆਂ ਹਟਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂ ਕੁੱਝ ਪੰਕਤੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਇਹ ਗੱਲ ਸਿੱਧ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ‘ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ’ ਵਿੱਚ ਮਗਰਲੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ‘ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਪ੍ਰਬੋਧ’ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨੀ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਗੁਰਪੁਰਵਾਸੀ), ਜੱਥੇਦਾਰ ਤਖ਼ਤ ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਨੇ ‘ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ’ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਲਿੱਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦੀ

^੧ ‘ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ’, ਚਰਣ ਦਸਵਾਂ, ਪੜਵਾਂ ਛੰਦ।

ਪਾਹੁਲ ਦੇ, ਉਹ ਤਨਖਾਹੀਆ ਹੈ,² ਜਦ ਕਿ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਸੇ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਏ ਜਾਣ ਲਈ ਆਖਿਆ ਹੈ।³ ਇੱਥੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ

ਕਿ ਜੱਥੇਦਾਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦੇ ਜਿਸ ਸੰਸਕਰਣ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪੰਕਤੀਆਂ ਲਿੱਖੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ, “ਜੇ ਸਿਖ ਸਿਖਲੀ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਦੇਵੇ, ਸੇ ਤਨਖਾਹੀਆ”, ਜਦਕਿ ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਜਿਸ ਸੰਸਕਰਣ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਪਾਠ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੋਏਗਾ, “ਜੇ ਸਿਖ ਸਿਖਲੀ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਸੇ ਤਨਖਾਹੀਆ।”

ਇੰਨੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਮਝ ਹੀ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦੀ ਅਸਲ ਲਿੱਖਤ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਏ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਕੁੱਝ ਲਿੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲ ਕੇ ਲਿੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸਲੀ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, “ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਪ੍ਰਾਤੇ ਉਠ ਕੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਨਮਸਤੇ ਕਰਕੇ, ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਵਾਹਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ਬੁਲਾਏ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਨਵੇਂ ਚੰਦ ਚੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ, ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਵਾਹਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ਬੁਲਾਏ।” ਫਿਰ ਦੂਜੀ ਜਗ੍ਹਾ, ਇਸੇ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਲਿੱਖਿਆ ਹੈ, “ਜੇ ਸੂਰਜ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰੇ, ਸੇ ਤਨਖਾਹੀਆ।” ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਆਪਾ-ਵਿਰੋਧੀ ਵੀਚਾਰ ਵੀ ਇਹ ਹੀ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ 'ਪਦਮ' ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਰਹਿਤਨਾਮੇ' ਵਿੱਚ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦਾ ਇਹ ਪੰਕਤੀਆਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, “ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਸ਼ਰਾਬ ਨ ਪੀਵੈ। ਸਾਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ, “ਝੂਠਾ ਮੁਦ ਮੂਲਿ ਨਾ ਪੀਚਈ ਜੇ ਕਾ ਪਾਰਿ ਵਸਾਇ ॥”⁸ ਜਦਕਿ 'ਸਰਦਾਰ ਬਹਾਦੁਰ' ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਗੁਰਮਤ ਮਾਰਤੰਡ' ਵਿੱਚ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦਾ ਪਾਠਾਂਤਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, “ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿੱਖ ਸ਼ਰਾਬ ਕਬੀ ਨ ਪੀਵੈ, ਸਾਖ 'ਜਿਤੁ ਪੀਤੈ ਮਤਿ ਦੂਰਿ ਹੋਇ ਬਰਲੁ ਪਵੈ ਵਿਚਿ ਆਇ।”⁴ ਦੋਵੇਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਇੱਕ ਹੀ ਸਲੋਕ ਵਿੱਚੋਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਵਿੱਚ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

² ਦੇਖੋ ਪੰਨਾ ੨੩੮, 'ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਪ੍ਰਬੋਧ', ਐਡੀਸ਼ਨ ੧੯੬੭।

³ ਦੇਖੋ, 'ਖਾਲਸਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ', ਪੰਨਾ ੧੮੦।

⁸ ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੩, ਬਿਹਾਗੜੇ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੫੫੪, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

⁴ ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੩, ਬਿਹਾਗੜੇ ਕੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੫੫੪, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ।

ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੇਵਲ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਾਧੇ-ਘਾਟੇ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਅਜਿਹਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਵੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ ਜਾਲਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਈ ਬੰਨੇ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਵਾਧੂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। 'ਪੰਚ ਖ਼ਾਲਸਾ

ਦੀਵਾਨ' ਭਸ਼ੋੜ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਬੀੜ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬੀੜਾਂ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਨਾ-ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨ ਯੋਗ ਗੱਲਾਂ ਦੇਖ ਕੇ ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਇਸ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕਤਾ 'ਤੇ ਹੀ ਸ਼ੱਕ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਰੱਦ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਕੁੱਝ ਗੱਲਾਂ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਜਾਂ ਆਮ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਅਲੱਠਿਠ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ।

ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅੰਨ੍ਹਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਹ ਗੱਲ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਕੁੱਝ ਜਾਂ ਕਈ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਦੀ ਅਸਲ ਲਿੱਖਤ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਹੋਏਗੀ, ਜੋ ਗੁਰੂ-ਹੁਕਮ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਹੋਏ। ਹੋਰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅਸਲ ਲਿੱਖਤ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਨ ਨਾਲ ਮੂਲ-ਲਿੱਖਤ ਦੇ ਲੇਖਕ ਉੱਤੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਵਿਰੋਧੀ ਲਿਖਾਰੀ ਹੋਣ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਾਉਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਪੰਕਤੀ ਬਾਰੇ ਵੀਚਾਰ ਕਰੇ। ਜੇ ਰਹਿਤ ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਜੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸਿਧਾਂਤਕ ਜਾਂ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਹੀ ਸਾਬਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਸ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੋਈ ਹਿਚਕ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਧੀਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਵੀਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਉਪਰੰਤ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਦੇ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਇਸ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵੀਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਜੱਥੇਦਾਰਾਂ ਤੇ ਇਲਾਵਾ ਗਿਆਨੀ ਠਾਕਰ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਕਮਾਲੀਆ, ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ 'ਦਰਦ', ਬਾਵਾ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ, ਪੰਡਿਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ 'ਦਾਖਾ', ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਕਨਖਲ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਵਿਦਵਾਨ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਇੰਨੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ

ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਡੂੰਘੇ ਵੀਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤੀ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਈ ਐਸੇ ਨੁਕਤੇ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਮੰਨਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।

ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੁਕਮ ਲੈਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ, "ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਜਿਥੇ 'ਨਾਨਕ' ਨਾਮ ਆ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਤੁਕ 'ਤੇ ਭੰਗ ਪਾਇਆ

ਜਾਵੇ ।" ਇਹ ਗੱਲ ਇੱਕ ਆਮ ਪਾਠੀ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਹੁਕਮਨਾਮਾ' ਪੂਰਾ ਸ਼ਬਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਵਿੱਚ 'ਨਾਨਕ' ਪਦ ਆਏ ਜਾਂ ਨਾ ਆਏ । ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਜਦੋਂ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਆਏਗਾ, ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ 'ਨਾਨਕ' ਪਦ ਨਹੀਂ ਆਏਗਾ ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ, ਰਾਗਮਾਲਾ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਕਿਸੇ ਨਿਰਲੇ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਇੰਨਾ ਕੁਝ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਇਸ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਨੂੰ ਮੁੱਢੋਂ ਹੀ ਰੱਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਜੇ ਗੱਲਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹਰਜ਼ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਜੇ ਗੱਲਾਂ ਸਿੱਧਾਂਤਕ ਜਾਂ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਹੀ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੋਈ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ।

ਜੇ ਆਧੁਨਿਕ ਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਰੱਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਲਿੱਖੀ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਬਾਅਦ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਅਸੁੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਦੇਸ਼-ਪੂਰਣ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਨਿਆਰੀ ਗੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਨਾ ਤਾਂ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਨੂੰ ਹੀ ਮੁੱਢੋਂ ਰੱਦ ਕਰ ਦੇਣਾ ਠੀਕ ਹੋਏਗਾ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਨੂੰ ਬਿਲਕੁੱਲ ਅਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨਾ ਸਹੀ ਹੋਏਗਾ ।

ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ 'ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ' ਵਿੱਚ ਬਾਅਦ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਅਜਿਹਾ ਫੇਰ-ਬਦਲ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਸਾਥੇ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ ਨੂੰ ਪੰਜਵੇਂ ਤਖ਼ਤ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦੇ ਕੇ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਵਿੱਚ ਵੀ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਦਕਿ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਿਰ ਸਾਹਿਬ, ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਤਖ਼ਤ ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਸਿਧਾਂਤਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ, ਸਾਥੇ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ ਨੂੰ ਪੰਜਵੇਂ ਤਖ਼ਤ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ।

ਸਿਰਫ਼ ਇੰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਵਿੱਚ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ' ਸਮੇਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਾਲੀਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੰਜ ਤੇ ਆਖ਼ਰੀ, ਕੁੱਲ ਛੇ ਪਉੜੀਆਂ, ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਿੱਖਿਆ ਸੀ । ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਪੂਰਾ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਣ ਬਾਰੇ

ਲਿੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਵਿੱਚ ਵੀ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ, ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰਨਾਂ ਰਹਿਤਨਾਮਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ-ਬਦਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਕੀਮਤ ਖ਼ਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਇੰਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਾ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਰਹਿਤ ਬਾਰੇ ਡੂੰਘੀ ਵੀਚਾਰ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਭਾਈ ਚਉਪਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਆਖਦਾ ਹੈ, “*ਕਹਿੰਦੀ ਬਹੁਤ*

ਹੈ, ਰਹਿਤ ਗੁਰੂ ਕੀ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਰਹਿਤ ਕੀ ਖੋਜਣਾ ਕਰੈ। ਤਬ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਹੋਇ ਹੈ।” ਬਹੁਤ ਲੋਕਾਈ ਰਹਿਤ ਦੀ ਗੱਲ ਆਖਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਰਹਿਤ ਦਾ ਧਾਰਣੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਅਸਲ ਸਿੱਖ ਬਣਦਾ ਹੈ।

